

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

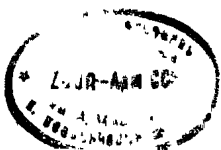
ԱՆԹԻԼԻԱՍ

Հայ եկեղեցւոյ տարեգրութեանց մէջ այլ ևս պատմականացած անուն մըն է ան :

Ո՛րքան իրական է՝ կիլիկեան մեծ ելքէն կամ աղէտքէն վերջ հայութեան կարևոր մէկ մասին, ամենամեծ չափով կիլիկեհայութեան, զանգուածօրէն տեղաւորումը Լիբանանի և Սիւրիոյ հիւրընկալ երկիրներուն մէջ, նոյնքան իրական է անտարակոյտ Սոոյ հայ կաթողիկոսարանին կազմակերպումը Լիբանանի նորակազմ տէրութեան կեդրոնին առնթքեր ծովափնեայ այդ սիրուն վայրին մէջ, ուր, եթէ չուզենք շատ ծանրանալ ամառնային միայն քանի մը ամիսներուն տօթազին եղանակի անպատեհութեանց վրայ, մէկէլ աւելի նպաստաւոր հանգամանքներ կան արդարեւ՝ այժմ ֆրանսական հոգատարութեան դրօշին ներքե կառավարուող զոյգ պետութեանց երկրամասի հայութեան հոգևոր և եկեղեցական կեդրոն լինելու համար :

Այսպէս կամ այնպէս, վեց—եօթը տարիներէ ի վեր, Անթիլիաս ևս անցած է կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան նստոցներուն այն անուանացանկին մէջ, ուր մտած են յաջորդաբար, 1057էն մինչև 1924, Թաւրուր, Մամուրաւ, Շուղր, Մովք, Հուովմկլայ և Սիս :

Անուններու այս ցուցակը, իր այդ կմախային տարազին մէջ նոյն խկ խորհուրդ մը ունի. անիկա, կերպով մը, պատկերն է այն աստանդական ուղեգծին, ուսկից անցաւ հայութեան ամենէն շարժուն և հոծ մասը այդ թուականներուն, Անիի անկումէն ետքը, դէպի արևմուտք և հարաւ՝ իրեն բախտը փնտռելու և կերտելու իր անդուլ ճիզին մէջ : Ի սկզբան գրեթէ կորսնցուցած՝ իր քաղաքական իշխանութեան զայիսոնը, անիկա ամուր փարած մնաց իր նրւհրապետական մականին, զոր իբրև իր Ուխտին Տապանակը իրեն հետ փոխադրեց ամէն ուր որ Աստուած և մարդիկ քիչ մը հանգիստ շնորհել հաճեցան իրեն. մինչև որ Ռուբինեանց՝ Թորոսեանց և Լեոնեանց փառքը շողաց կիլիկեան բարձունքներուն վրայ, և իրապէս քաղաքական կեանքի ազգային կեդրոն մը կազմուեցաւ Սիսի արքունական ոստանին մէջ, ու Թաւաւորական գահը և հայրապետական աթոռը կողք կողքի վարեցին ազդին ճակատագիրը, շուրջ չորս դարեր : Յետոյ, Ռուբինեանց շիջումէն իւր կէս դար միայն ետքը, երբ, պատմականօրէն հասկնալի իրադարձութեանց հետեանքով, հարկաւոր նկատուեցաւ

709-66

Ամենայն Հայոց հայրապետական աթոռին վերադարձն ի Ս. Էլմիածին, Կրիկիոյ հայութիւնը, իր ազգային և եկեղեցական զոյութեան պահպանումին համար նոյն իսկ, անհրաժեշտ զգաց կաթողիկոսական աթոռի մը ներկայութիւնը ի Սիս. զոհացում գտաւ իր խղճմտանքին այդ պահանջը, ու կրիկեան աթոռը, իբրև մասնաւոր կաթողիկոսութիւն շարունակուեցաւ իր վերջին տեղւոյն վրայ՝ մինչև ներկայէս իբր տասնամեակ մը առաջ։ Ստոյգ է հետևաբար թէ անկէջ ու այդ ձևով, այսինքն իբր մասնաւոր կաթողիկոսութիւն է որ անկաւ փոխադրուեցաւ ուր ուրեմն Անթիլիաս, մինչդեռ կրիկեան միւս նախկին նստոցները Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան նժգեհաւայրեր էին իսկապէս, քանի որ այդ թուականներուն իսկապէս Ս. Էլմիածնի աթոռն էր որ փոխադրուած էր նոյն վայրերը, ու, այդ իսկ պատճառաւ, Արևմուտք հաստատուած կաթողիկոսները յաճախ կը ստորագրէին «Կաթողիկոս Ս. Էլմիածնի պանդխտեալ ի Սիս», եւայլն։

Ինչ որ ալ լինին այս մանրամասնութիւնները, սա՛ ստոյգ է սակայն թէ բոլոր այդ տեղափոխութիւնները, որոնք կատարուեցան ընդհանրական կամ մասնաւոր կաթողիկոսութեան ձևին տակ, կատարուեցան պատմական ստիպողականութեանց ներքեւ, ու մենք ամէնքս մեղէն գիտենք թէ ինչ պատմական հանգամանքներու մէջ է որ տեղի ունեցաւ նաև այս վերջին տեղափոխութիւնը Անթիլիաս։ Իր մասնաւոր կաթողիկոսութեան դիրքը պատճառ մը չէ երբեք որ անիկա առարկայ չլինի ընդհանուր հայութեան սիրոյն, յարգանքին և հոգածութեան։ Որ և է ազգային զործ, թէ՛ իսկ ամփոփ սահմանի մէջ կատարուած, երբ կը կատարուի խղճմտօրէն և բարի ջանադրութեամբ, հետևաբար և զոհացուցիչ արդիւնքներով, ազգին ամբողջութեան է որ կը պատկանի իր մատուցած ծառայութեամբն ու օգուտովը։ Իսկ այսպիսի մի վկայութիւն ազգային խղճմտանքն է ինքնին որ պիտի տայ անտարակոյս ի պատիւ Անթիլիասի մէջ վերակազմուած Կրիկիոյ աթոռին։ Ան հազիւ եօթը տարիներու կարճ տևողութեան ընթացքին արդարացուցած է արդէն Ազգին և եկեղեցիին յոյսերն իր մասին, նախ՝ նախապատերազմեան որ և է յառաջագոյն շրջաններէ թերևս աւելի կանոնաւորութեամբ՝ կազմակերպելով իր թեմական պարագրութիւնը, զոր կը բաղկացնեն հինգ եպիսկոպոսական կամ առաջնորդական վիճակներ, ամէնքն ալ օժտուած սահմանադրական ժողովներով։ Եւստոյ՝ կաթողիկոսարանի իրական և իրաւական յօրինուածքով, ուր գերազաս իշխանութիւնը այնքան իմաստուն առնչուեցութիւններով շաղկապուած է իրեն ստորագաս մարմիններուն հետ, ուր եպիսկոպոսական ժողովը, Սինդիկատը կը կատարէ կաթողիկոսական վիճակին եկեղեցական և հոգևոր գործոց հանդէպ, ուր ամսօրեայ պաշտօնաթերթ «Հասկ»ը զգացուած պէտքերու, կատարուած աշխատութեանց և ձեռք բերուած արդիւնքներու պատկերը կը ցոլացնէ յստակ խօսքերու մէջ, ու փոքրիկ մամուլը անդուլ կը շարժի օգտաւէտ հրատարակութեանց եռուղեով։ Բայց այս ամենէն աւելի, առաջին տարիէն իսկ ստեղծուածով դպրանոցի կամ դպրեւանքի հաստատութեան, որ արդէն իր անդրանիկ հունձքովը ցոյց տուաւ թէ որքան կամով և գիտակցութեամբ պատրաստուած էր ան՝ ապահովելու համար իր շրջանակին ապագայ հոգևորականներուն և մասնաւոր ևս ուսուցիչներու կրթութեան գործը։

Մէկ կողմ դնելով հոս՝ ամբողջ կրիկեան կաթողիկոսութեան թեմին մէջ եօթը տարիէ ի վեր ծաւալ դտած հոգևոր և բարոյական շինութեան յայտնապէս

մխիթարական կացութիւնը, որ ամբողջովին արդիւնքն է այս վերակազմութեան, գործը մի միայն իր այդ երեք երեսներուն մէջ դիտած ատեննիս, պէտք է համոզուինք արդարեւ թէ ոչ ջանք խնայուած է նորահաստատ այդ հոգևոր Տան և կրթական Յարկին մէջ, և ոչ զօրոգութիւն. ամէն ինչ ընթացած է հոգևոր և ազգային տեսիլքի մը մաքուր ազդեցութեան տակ: Հասարակ տեղիք մը միայն կրկնած պիտի ըլլայինք հոս՝ ըսելով թէ ժամանակը և նոր ճիգեր անշուշտ հոն դեռ աւելի պիտի կատարելագործեն ամէն ինչ. ճշմարտութիւն՝ որ ճիշդ է ապրելու և գործելու կոչուած ամէն հաստատութեան համար: Պարտինք սակայն ընդունիլ թէ արդէն եղածը ամէն հաւաստիք և երաշխիք ունի իր մէջ ապառնի լայնագոյն և լիագոյն ևս յաջողութեանց:

Պատժւ ալեփառ Վեհաշնորհ Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսի, որ մեծ ձգտնաժամի վաղորդայնին նոյն իսկ՝ քաջ և ընտիր Հովուապետի արժանաւայել ազնուական արթնամտութիւնը ունեցաւ խորհելու իր ժողովուրդին հոգևոր և ազգային վերականգնումի պէտքին վրայ, և առաջին շարժումը ինք տուաւ անոր գործողութիւն համար կատարելի աշխատութեանց: Յարգա՛նք իր կորովի Աթոռակցին, Շնորհազարդ Տ. Բարզէն Ս. Կաթողիկոսին, որ իր պարտականութեանց լիուրի գիտակցութեամբ, տքնեցաւ անդադար, կազմակերպութեան գործին թէ՛ ծրագրումին և թէ՛ մշակումի յոգնութեանց բեռը գրեթէ ամբողջովին ստանձնելով և ի գլուխ հանելով զայն սքանչելի յարատեւութեամբ, և քանիցս առողջութիւնն իսկ ենթարկելով վտանգի: Իսկ յաւերժական օրհնութիւն ամբիժ յիշատակին յաւէտ ողբացեալ անգուգական Տ. Շահէ Սրբազան Արքեպիսկոպոսի, որու շունչն է որ, կը հաւատանք, երկար ատեն պիտի խնկէ Կիլիկեան Դպրեւանքի մթնոլորտը. ցանկալի է որ իր մաքուր հոգևորականի և բարձր նկարագրի պատկերը անեղծ մնան ընդ միշտ իր աշակերտներուն սրտին մէջ: Անկեղծ համակրանք և շնորհակալութիւն կը պարտինք անտարակոյս ազգովին նաև թէ՛ եպիսկոպոսաց ժողովին և թէ՛ ժողովրդական վարչութեան սահմանադրական միւս ժողովներուն, որոնք ամէն տեղ առհասարակ ճշմարիտ գործակցութեամբ և բարոյական աջակցութեամբ օժանդակեցին երկու Վեհերուն կողմէ ծրագրուած բոլոր տնօրինութեանց, անխախտ պահելով հոգևոր և աշխարհիկ իշխանութեանց միջև անհրաժեշտ համերաշխութեան սկզբունքը, որ մեր ազգային վարչական կեանքի խարխիւն ու կանտնն է եղած միշտ և պէտք է լինի յաւէտ:

Այս կամ այն կերպով, Հայ-Անթիլիաք իրականութիւն մըն է վերջապէս մեր ազգային-եկեղեցական կեանքին մէջ, ու Միլիերականի այդ ափունքին վրայ, բուն երկրական ուրիշ ազդերու բազմաթիւ կրօնական հաստատութեանց դրացնութեանը մէջ մենք ևս մեր կարգին հայկական սրբավայրի տիրացած լինելու այս մտածութիւնը տարակոյս չունինք թէ ուրախութիւն միայն կրնայ պատճառել իր Ազգն ու եկեղեցին սիրող ամէն Հայու:

Մեր ընթերցողներէն շատեր մտածեն թերեւ թէ այս տողերը գրի առնուած են տպագրութեանը տակ վերջերս հոն կատարուած Միւռնօրհնէքին, որ մասնաւորաբար կիլիկեան ներկայ թեմերուն և չափով մը նաև շրջակայից մէջ յառաջ բերաւ զնահատելի ոգևորութիւն: Այդ ենթադրութիւնը ճիշդ է անշուշտ մասամբ, բայց ճշտագոյն է սա կէտը թէ Հայ-Երուսաղէմի մէջ շատոնց

փափաք և պարտականութիւն իսկ կը զգացուէր «Սիրոն» միջոցաւ հրապարակաւ արտայայտելու Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան և իր Պետին անվերապահ համակրանքն ու սէրը՝ իրմէ ութ ժամ խորոցով միայն հեռու այդ այլ ևս օրհնուած գետին վրայ ծաղկած կեանքին նկատմամբ։ Այդ հոգեվիճակն է որ, զանազան առիթներով արտայայտուած արդէն ներքին մտերմութեան մէջ, զըլխաւորապէս տուն կուտայ այս գրութեան։ Նա որ պիտի ստորագրէր զայն, եօթը տարուան մէջ չորս անգամ այլ և այլ պատեհութեամբ անձամբ տեսած է Հայ-Անթիլիասը, նախ՝ կազմակերպուելէն առաջ, և յետոյ անոր զարգացման ընթացքին, ու միշտ վերադարձած է անկէց սիրալիւր զոհունակութեամբ։ Բայց այդ բոլորը չեն կրցած բնու մարել իր մէջ այն մորմոքը, զոր ցաւազին մտածում մը տուած է միշտ իրեն և կուտայ այժմ իսկ դեռ։ Այդ վայրին մէջ ամէն ինչ հայկական է այլ ևս, կրօնական և ազգային կեանքը, կրթութիւնը և զրական ձգտումները, ոգի և աշխարհայեացք, միջոցներ և նպատակ, բացի միակ բանէ մը, Կիլիկիոյ կաթողիկոսական աթոռը պանդուխտ է հոտ՝ իր ներկայ կայքին մէջ, ոչ միայն պատմականօրէն, որ ճակատագրական է անշուշտ և անդաքմանելի, այլ նաև բնակաւորման տեսակէտով։ Իրենը չէ Տունը՝ ուր կ'ապրին և կը գործեն հոն մարդիկ։ Սիսի արքունական մայրավանքին, թագաւորակերտ հոյակապ մայր-եկեղեցիին, միաբաններու բնակութեան և զրպրանոցի սեհպական շէնքերուն տեղ՝ անազին ճիգերով և մեծ զոհողութիւններով հազիւ փոքրիշատէ ձևի բերուած անշաղախ քարակերտ և փայտեայ ծածօքով տալաւարներու խոնու մը միայն կայ, սիրուն պուրակի մը շուքին և մշտահոս առուակի մը խոխոյանքին մէջտեղ։ ու այդ ամէնը, գետին և շէնք, օտարինն են, մենք վարձկան ու վարձակալ ենք հոն։ Ամերիկեան Նիւ Իսթ Ռըֆթը, որ պատերազմի վերջին տարիներն ու յետոյ հայ որբերու պատսպարման և դպրոցական և արհեստական կրթութեան ծառայեցնելու համար կառուցած էր այդ շէնքերը, և ապա, իր գործին աւարտումէն ետքը, առանց փոխարինութեան հինգ տարուան պայմանաժամով միայն տրամադրած էր զայն Սոյ Աթոռին, երկու տարուան յամուրդէ մը վերջ, որ անա կ'աւարտէ, կը մտնէ սեհպականատիրով և պահանջողի իր դիրքին մէջ։ Գալ տարի ուրեմն, եթէ անկարելի լինի չտիրանալ այդ գետինն և շէնքերուն, յառաջ կրնայ զալ տալանապ մը, որ դժբախտաբար կարող է յանգիլ վտանգաւոր ելքի մը։ Կիլիկեան նորակազմ աթոռին ապագան, ուրեմն, այս տեսակէտով զէթ մտահոգիչ է այժմ։ Ամէնուս պարտքն է ազգովին ի նկատի ունենալ այս կէտը։ Կիլիկիոյ թեմականները նախ, և ազգին լրութիւնը նոյն ատեն, հարկ է որ շարժին՝ դարման մը հոգալու համար այս վիճակին։ Ազգին ընդհանրութեան է հայ Անթիլիասի պատիւն ու փառքը, ինչպէս անոր ծառայութիւնն ու օգուտը։ հետևաբար եւ ամբողջ հայութիւնը պէտք է իւրացնէ զայն իրապէս և իրաւապէս հայացնելու պարտականութիւնը։ Հայ երուսաղէմը սիրով պիտի մասնակցի այդպիսի նպատակի մը իրազորման շարժումին, իր թեմական սահմաններէն ներս այդ մտօք հանգանակութիւն կատարելու՝ ձեռնարկով, և քաղցը է մեզ յուսալ թէ ամէն տեղ ամէն հայ սիրտ սիրով միայն պիտի արձագանգ տայ այս մտօք Կիլիկիոյ գոյգ պատուական վեհերուն հրատարակելիք կոչին։